

אסתר ראב

מחברת ה'גיהינום'

מחזה

אסתר ראב

מחברת ה'גיהינום'

מונודרמה לשחקנית

אסף ועיבד:

אהוד בן עזר

ירנטון, אוקספורד, מרס 2003

Esther Raab
A notebook of the 'Inferno'

A monodrama

Edited by Ehud Ben-Ezer

השער: אסתר ראב, 1928

©

כל הזכויות שמורות
תשס"ג
בידי אהוד בן עזר
ת.ד. 22135, תל-אביב

E-mail: benezer@netvision.net.il
Telefax: 03-5228827

All rights reserved
2003
by Ehud Ben-Ezer

באחד מביקוריי אצל דודתי אחות-אבי אסתר ראב (1894-1981), היא הפקידה בידי, לאחר היסוס, מחברת בת שבעים ושניים דפים לבנים, ללא שורות, תוצרת "דפרון", רובם ריקים. על כריכתה החומה-בהירה נכתב, בתוך המסגרת המודפסת:

שם התלמיד: אסתר ראב

הכתה: ח'

בית הספר: "גיהינום"

המחברת נכתבה בפנסיון הרפואי "בית דינה" בשכונת זיו, נווה שאנן, חיפה, במועד כלשהו בין השנים 1970 ל-1977 שאז נכנסה אסתר ראב לנווה הורים (מקודם פנסיון וילקנסקי), בטבעון. מאז לא חזרה לחיות בביתה, וגם חדלה לנסוע מדי פעם, לתקופות של כחודש, ל"בית דינה", כדי להיות מטופלת שם, ולהתחזק. התחושות הקשות שהיא מתארת במחברתה, אשר יש בהן לכאורה האשמה כלפי הפרסונאל – חזרו בכל מקום שבו התגוררה בשנותיה האחרונות, ומעידות שאיש לא היה אשם, לא רדף אותה. מעולם לא ראינו על עורה סימני אלרגיה, או כוויות וצלקות. אך סבלה היה כבד וממשי, וכל ניסיונותינו לדבר עימה בהיגיון על נושא כאוב זה – נתנפצו תמיד אל החומה הבצורה של הרגשתה הסובייקטיבית.

לאחר שסיימתי את כתיבת "ימים של לענה", סיפור חייה של אסתר ראב, וערכתי את הכרכים "כל השירים" ו"כל הפרוזה" שלה, וכבר בתוך מהלך העבודה עליהם, עלתה המחשבה, כי ובאחרים, לעבד מתוך החומר הרב, שהוא מעין "חלף עם הרוח" של המושבה ושל ארץ-ישראל, מחזה, סרט או סידרת טלוויזיה. ואולם הדבר לא יצא לפועל מסיבות כגון היקף העבודה, הקושי לשחזר תקופות ולהשיג מימון להפקה.

בשהותי כסופר-אורח בירנטון, אוקספורד, ראיתי בלונדון את *Pretending to be Me* – "להעמיד פנים שזה אני", מחזה שבו מרתק את הקהל השחקן טום קורטני במשך שעתיים (עם הפסקה באמצע) בהצגת-יחיד שכולה מונולוג של המשורר פיליפ לרקין, 1922-1985 – על אודות חייו, תוך שהוא משלב בשלמותם ובחלקם שמונה-עשר משיריו. הבמה היא חדר גדול אחד שקירותיו, רצפתו ותקרתו הכחלחלים פתוחים לעבר הקהל כחצוצרה ענקית, והרצפה מלאה קופסאות קרטון גדושות ספרים שבהן אורזים חפצים כאשר עוברים דירה. ועוד יש שם קומקום חשמלי ותיון וספלים מהם מכין לעצמו טום קורטני במהלך ההצגה ספלים של תה, ובמערכה השנייה, ללא שום שינוי, הוא שותה ויסקי.

עלה בדעתי לקחת את "מחברת ה'גיהינום'" של אסתר ראב ולעשות אותה בסיס למונודרמה שבה השחקנית תספר את חייה של אסתר בגוף ראשון ותוך שילוב שירים ופרקים מחייה מתוך סיפורים שכתבה ודברים שאמרה בראיונות איתה. הטקסטים שבחרתי הם משל אסתר ראב. לא הוספתי עליהם דבר ולא שיניתי, לבד מקיצורים והצבתם בצורה הניראית לי מתאימה להצגה.

טום קורטני מספר בתוכנייה כי לאחר שהוצעו לו הרעיון והטיוטה הראשונה, התקין הוא-עצמו את הטקסט של ההצגה מתוך השירים, הפרוזה והראיונות של לרקין. ייתכן שהשחקנית שתמצא עניין בהצגת אסתר ראב תראה בטקסטים שאספתי הצעה לנוסח שהיא תבחר, דבר דומה אמור לגבי ההחלטה אם לתת את ההצגה בשתי מערכות או ברצף אחד. בראשי הקטעים ציינתי: *עבר רחוק, עבר, הווה, שיר, כמו תווי הלחנה, הם קובעים את הגיל, המראה, הקול והתנועות של המספרת באותו קטע: ילדות במושבה בראשית המאה העשרים, נעורים, בחרות, נישואים, בדידות, זיקנה, תחושת רדיפה, געגועים, תפילת אשכבה לעצמה, ומוות.*

מגיני

[חדר בבית אבות. תמונות נוף ארצישראלי משנות העשרים והשלושים למאה העשרים, ותמונות דיוקן של המשוררת, תלויים על הקירות (אפשר לעשות העתקות בגודל אחד-על-אחד בסריקה ממוחשבת על בד קנבס, מהתמונות המקוריות שליוו את המשוררת אסתר ראב מדירה לדירה). ריהוט סטנדרטי של בית-אבות עם כמה פריטים ישנים משל המשוררת, כמו כורסה גדולה, כוננית ספרים. ספונג'ר שעון לקיר, שהמשוררת דופקת בו חזרה בתקרה ובקירות כאשר נדמה לה שמפריעים אותה. מזגן שאותו המשוררת מפעילה ומכבה לפי הצורך שלה. אפשר לשחק עם נוף הנשקף מהחלונות. הכרמל יכול להיות גם מעין כחול-שמש של תקופת הילדות. לתת תאורה בהירה יותר לקטעי העבר הרחוק, וקודרת – לקטעי ההווה].

[הווה] הם דנים אותי ברותחים ללא כל פחד – קבל-עם – האם זה צו מלמעלה או סתם חבר פושעים? אני טובלת באש – הם מעבירים אותה ממרחק אל תוך הבית – הטכניקה ודאי מצויינת – הם דופקים בקירות – באופן שלהם מורגש צימאון לדם ממש בלי כל בוש, זהו רצח מוסכם ונעשה בשיטתיות ומה תאמרו על זאת? מה יש לכם לענות על זאת? הגנה הם עוברים ליד הבית, הפג'ו הקטן עם האנטנה, שם מרכז הרעל והמפעילים אותו, מדי עוברו הוא פולט בשיטתיות את רעלו, מי מרשה להם זאת או אפילו מדריך אותם בזאת? אני מפעילה את המזגן, הרעש נורא אבל מה לעשות? אין דרך אחרת, אוויר צח נכנס מבחוץ, אני נושמת קצת – בני בליעל – כן, אין שם אחר, מה הם רוצים? את מותי ממש! בלי חוכמות, כמו שני התלמידים שחנקו את מורתם – מלחמה בשערנו והם עוסקים בי, כפי הנראה שאני חשובה –

[עבר רחוק] מרחבים – צבעים: שחור-אפור ולפעמים גם אדמת-חמרה אדמדמה ויש גם פסי-חול ביניהם, בהירים, זהובים, גבעות רכות וואדיות צרים חותכים אותן – יום-שמש ולאחר הגשם האדמה מתמתחת מתאדה לאור-שמש חמים – אלפי נמלים בעלות כנפיים שקופות זוהרות בצבעי-הקשת באור-השמש. נישאות הן ונופלות שוב ארצה, זוחלות ומתרוממות שוב ונופלות על גבשושיות קינייהן. חם – וריח עשב טרי וריח פטריות טחוב ואד עולה כמסך אל על. מן הגבשושיות החומות ביותר מציצים ראשי כלניות אדומות. הן נוצצות באודם שלהן ובשחור-לבן על-פני השטח – שרועות כאבני-חן נכנסות לתוך העין – ברעש בגירוי – אבי מרכין עצמו, קוטף מהן – נוטלן אחת-אחת למרגלותיי, בתוך עגלת-ילדים קלועת-קש בה אני יושבת. אני מביטה באב: הוא מכסה את כל האופק שלפניי וידיו מזילות פרחים אדומים למרגלותיי.

[עבר רחוק, שיר] ליבי עם טללייך מולדת, / בלילה על שדות חרולים, / ולריחות ברושים וקימוש לח / כנף חבויה אני אפרוש. / עריסות-חול רכות דרכיך / בין גדרות השיטה שטוחות, / כעל פני משי צח / לעולם במ אנוע / אחוזת קסם לא-נפתר, / ורקיעים שקופים רוחשים / על מחשכי ים עצים שקפא.

[עבר רחוק] היה קיץ – קיץ קשה. העיניים צבו ונתמלאו מוגלה, אדומות וכואבות כפצעים. יום-יום נסעתי למרפאה "למשוח" – שְׁמִיךְן בידיש. חזרנו כאובים ובלינו כל היום בחדר חשוך, כשהעיניים מזילות ים דמעות, וגם מן האף נוזל, והראש סובב הולך – כל שעתיים היה אבא שוטף את העיניים במי בור קרים וצמר-גפן – ואז היתה הקלה פורתא. אותו יום, לפנות-ערב, אבא חזר מן העבודה ומיד סיבן את ידיו וניגש "לנקות" את העיניים. הוא הפך את העפעף, ופתאום פרצה צעקה מפיו: "העין! אין לה עין!"

הוא קפץ, תפש אותי בזרועותיו, ורץ לבית-המרקחת, שם ישב באותה שעה החובש. הוריד אותי אל הרצפה. אחר-כך לקח החובש את ראשי בין ברכיו, כשהוא ישוב על כיסא מיוחד, פקח את העין והתחיל לצחוק בקול גדול:

“ר' יהודה, הבת יחידקה שלך יש לה שתי עיניים ירוקות ושלמות, אלא שהן מלאות מוגלה!”
הוא שטף וחבש, ואני נישאתי בזרועות אבא, ובדרך נירדמתי.

[הווה] הסוהרים נחים – אין הם הופכים עולמות יותר כשאני נכנסת לאמבטיה, לשטוף מעלי את החומרים שהם שולחים בי; כל תנועה שלי ידועה להם. הם שומעים אותה. כל הבית נמצא בסבך איזה סידור חשמלי או אחר, וכל תנועה וכל רחש ידועים להם –

איני נזהרת, אני שולחת להם קללות מפולפלות, מחרפת ומגדפת אותם. לפעמים הם מפסיקים את העינויים, ולפעמים מגבירים, זה תלוי כפי הנראה במישמר. אולי יש עוד כאלה שיש להם שיירי מצפון – מי יודע כמה אנשים נמצאים בדיוק במצב שלי; יש להם שיטה שפועלת כשעון. אני בטוחה שהיא גם נתונה להשגחת רופאים. שיטה של עינויים והמתה בלי להיות אשם ברצח בכוונה תחילה – אילו היו שולחים בי כדור, ודאי היו נשפטים. לא, זאת אינם יכולים לעשות, אבל להגביר את ריכוז הגז, או גלי חשמל בוער ונכנס לתוך קרביי, למעיים, לכבד – מיד, עוד בפתח-תקווה הרגשתי כעין קרניים שפולחות את הכבד, והנה כעת יש לי סרטן, אני חושבת שהם גרמו לי, על-ידי הטיפול הזה שלהם – הייתי מקיאה בהתחלה וחשה ייסורים גדולים. אחרי-כן הגוף כאילו הסתגל אבל לא לגמרי. אחרי זה בא הריפוי של ד"ר לויין ושיפר את המצב הכללי וגם את מצב כלי הנשימה –

כעת חדלו הרפואות לפעול – להיפך הן מגרות וגורמות לי צרות.

הנה הגעתי לסוף ימי באופן מזוהזז על-ידי “טיפול” זה – זה ברור כשמש, ורק אני יכולה לוודא זאת, כי חשתי אותו על בשרי, הבשר המסכן; שנטפלו אליו בכל מיני אופנים, בהתקפה של חומר הדומה לאש אוכלת, זהו המצב – למרות עצימת העיניים של כולם מסביב – אחדים מפני פחד שמא יגיעו גם הם לטיפול כזה, ורבים היודעים יפה כי הוא קיים, אבל סוגרים את העיניים בכוונה – או אסור להם להודות בו. הם גם אינם רגישים ביותר ל”טיפול” זה או רגישים במידה שאפשר להתגבר עליו –

[עבר רחוק] אבי השפיע עלי מאוד בלי שידע על כך. תמיד רצה שאתחתן. והוא צדק. הייתי צריכה להיות אם לעשרה בנים. זה ליקוי בנפשי. אבי היה לא רק אבי הביולוגי אלא גם אבי הרוחני אם כי לא ידע על כך. לא היה צריך לדבר איתו הרבה. כמעט שלא דיברנו, היינו מבינים בשתיקה.

הוא היה יהודי שברח מן התכליתיות היהודית. קראו לו יהודה-גוי – צירוף אבסורדי. הוא היה מודד את גובה החיטה לפי גובהי. היה מכניס אותי לשדה לראות האם השיבולים מכסות אותי, ורב היה סיפוקן אם לא היו רואים אותי.

[הווה] הם פוחדים מפניי: הנידונה למוות. גם הרופאים מוזרים, פוחדים להביט עליי – אוזלת-היד מול המחלה הנוראה – היא ודאי הסיבה לזה – מיד שעברו עליי, כלאחר יד – ב”אין כלום, הכול בסדר”, הם רצים אל חוליהם אשר תקוות-חיים נשקפת להם, רצים לרפאם בכל מרצם ומאודם – אין לי כלום נגדם כמובן, ובכל זאת... מדוע הם מחווירים ומאדימים כלפי המוות, הרי הם נפגשים עימו יום-יום – רק בני אדם!

בכן, כבר רמזו לי כאן, בבית דינה – ששבוע ניתן לי. החדרניות באו כולן לראות, ישבו בחדר והשתדלו להיות איתנות – אבל ראיתי בכל זאת דמעה. קשה לאנשים לחשוב על המוות, אפילו לרופא שנפגש עם המוות יום-יום.

הנהלה הולכת, הנהלה באה, אבל הביצים סרוחות כתמיד.

מי שחותם המוות נחתם בבשרו, נדון לבדידות כפולה – איש אינו רוצה לראותו, מדברים אליו ממרחק – מבטם אומר: “אני איש חי, אל תיגע בי אפילו במבטך, אני שייך לעולם אחר, התרחק ממני –”

והזילוף נמשך, וגם השריקות בחוץ, ובוודאי גם המישמר – לא העלמתי שאני הולכת לבית דינה, כי הרי הם מעבירים את הידיעה איש לרעהו. ניחא לי – עוד מעט לא אראה את הקטנות,

מורך הלב, וגם פְּלִיט אין מתחת לאדמה, וכל חומר אחר צורב, ולא גלי-חשמל נשלחים מרחוק, לא ארגיש כלום, מנוחה גמורה – וטוב יהיה, ואולי אעבור לעולם "שכולו טוב" – האמנם? משהו בכל זאת יש – כי מניין התחושה והחלומות שאראה את יקיריי?
איזה כוח עילאי צריך יהיה, ויש לו, למוות – בכדי לכבות את הנר הזה, הדולק עוד בקירבי – העיניים רואות, האוזניים קולטות צלילי פסנתר תלולים, מעבר לרחוב, אקורדים נהדרים, יד פסנתרן אמונה למדיי! – ובכל זה יצטרך הוא להילחם – צבעי החיים טריים כל כך בשל היד – הקיץ הבהיר – צבעי שמלות המיני, מאירות ממש, ומתוכן כשני גבעולים מהלכות רגליים דקות שזופות.

מדוע לא היתה בימי עלומיי מודה כזאת, אופנה יפהפייה, ובכל זאת משהו לא בסדר עם כל העניין הזה – הילדות המחופשות לילדות קטנות עוד יותר – אינן כלל ילדות – העיניים הכחולות של בני העשר אינן כלל תמימות כי הן משלות אותי בכדי שיוכלו לפזר רעל ומוות סביבי – ילדים בני שמונה, עשר – רצים כאל דבר מצווה לפזר את הרעל סביב ביתי, אני שומעת את חבטת הסנדלים על המדרכה, ורגעים אחדים לאחר מכן האוויר מלא אדי-רעל – האם באמת מצווה היא לענות אותי? והדבר הפך לאידיאל להם? מה הדברים הנוראים שעשיתי שבגללם רוצים להרגני – אילו ידעתי לפחות –

ענים צרה בי. הפרסונאל מלא סימפאטיה אליי – מיד שאחת מהן פונה אליי, מתחילות דפיקות למטה, ומיד, ומיד קוראים להן לרדת – איזו רשת – איני בודדה כלל, והמזימה שלכם שאשכב בודדה עם מחשבת-המוות, שהיא כשלעצמה יופי גדול – אינה יכולה להתקיים –

איני מחפשת סימפאטיה – ראיתי רק שהאחות הראשית, שהיא בעלת-מום וזקנה, מתקשה להעלות לי את האוכל – ורציתי לסדר שצעירה ממנה תעשה זאת, ובכן כרצונכם – לא אדבר עם הפרסונאל, פחדכם מובן לי!

שוב הרגשתי ריסוס, לא, אין הם חדלים מזה. המגמה היא: אני מטורפת שאני מרגישה זאת, וצריך ללכת לפסיכיאטר – כמה אתם מצחיקים! – אבל אתם הרבים, ולכן גם החזקים – אחזיק מעמד כל זמן שאוכל –

ובסוף תמות נפשי עם פלישתים!

הרופא מביט עליי כעל כלב-מת. מכוונת ההשמצה אינה עומדת אף לרגע – מסתכל בידיי במבט משונה, כאילו חנקתי תינוקות בידיים אלה, כאילו חתמתי על חוזה-מעילה. הם רוצים להצדיק את התנהגותם, ויהי מה – לא תצדקו – אתם פושעים, והדם שדבק בידיכם אתם! דמי בראש כולכם, אשר מענים אותי ומנערים את חוצנם ממני באומרם שהם אינם מרגישים כלום. אין זה מצדיק אתכם – ובאופן חלקי גם אתם מרגישים, אבל יראים להודות – אילו מיציתי את כל העצב, והנורא שבמצבי – כי אז הייתי מתה מיד – אבל משהו מונע בעדי מעשות זאת, אני נתונה כבחצי-תרדמה, ואני חושבת שזה יד ההשגחה, ואני מתמסרת לה.

[עבר רחוק] הייתי שובכה גדולה ויש בי גם יסוד גברי: גדלתי בין שלושה אחים, והתחריתי בהם. פיתחתי עוצמה שעזרה לי בתחרות. מכל הילדים שבבית הייתי הבת האהובה על אבי. למדתי לשחות, לירות ולעסוק בכל סוגי הספורט. אבא לקח אותי לירקון, זרק אותי למים ואמר לי: "שחי!" – היה בכך משהו ספרטאני.

בחורף, בשעות בין הערביים, אחרי תפילת מעריב, היינו יושבים אבא ואני והוא נהג לשיר "וקבץ פזורינו מכל קצווי הארץ", והזמר הזה היה לי מוטו פנימי. אלה היו שעות נוגות. היה לו קול נפלא. הוא היה ספוג במילות הזמר הזה, מאה מונים יותר ממני. הוא התגעגע לכך משם, מן הגלות, ואילו אני נולדתי פה.

[הווה] אלי, קבל את נשמתי העולה אליך – אתה מכיר אותה מיום צאתי מבטן אימי, מיום שהייתי קמה בלילות ויוצאת אל הגינה לראות את פלאיך, לראות את האוקליפטוסים העומדים בתוך הדממה, לראות כיצד הם זעים קמעא, כאילו נִשְׁבְּתָּ בהם – לראות את אגלי הטל על השושנים – ואת קרני הירח המתנפצים בהם לרסיסים – סולדים מרוחך העוברת מעל ראשי, בחלל שמעליי רחפת, חשתי כך בכל יישותי – זכור לי זאת – אספני בכפך ולא אירא [ארבע מילים אלה אפשר לומר בניגון של "וקבץ פזורינו"] – אתה שהאמת ידועה לך –

[עבר רחוק] מחרוזת הסנוניות על גדר התיל שבחצר, כיצד היו מצפצפות, שורקות ונעות, מתעופפות ומתיישבות שוב על התיל. איזה סימפוניה עליזה, וכמה נפלאות היו בעיניי, מבריקות בשחור-ירוק של נוצותיהן – והמורד מן הגדר לבית – מה מתוק היה החול לרגליים היחפות, וגלי אבני הקורקר מצפון, שבתוכן מצאתי את הצפע הראשון בחיי – והאוקליפטוס הנמוך והפרוע על הגבול הדרומי-מערבי, בינינו ובין בית-הספר – מה נפלא היה בפארתותיו הפרועות, היורדות עד לאדמה – כולו היה ענפים נמוכים בלי גזע אמצעי, ואני הייתי מטפסת עליו בנקל, כעולה במדרגות, עד לצמרתו – וריחו המחייח, וקור עליו שחבטו ברגליי, מה מתוק היה כל זה!

והבית על חדריו האפלולים והקרירים בתוך תנור הקיץ הלוהט. מיטת-הכילה של אימא, מיטה גדולה ומיסתורית, ובה נולד אלעזר – וצעקותיה של אימא בשעת הלידה – כיצד נרעשתי עד לעמקי נפשי מן הצעקות האלה, עד שלקחני אבא בזרועותיו, בעצם לילה, ונשאני אל ה"אנגלנדרים", משפחה לונדונית שכנה – כולם רצו לפייסני, קירקרו סביבי, ואני בכיתי בכי מר – עד שנירדמתי ליד האח המבוערת, על השטיח הרך – ואז הרגשתי שמישהו כיסה אותי בשמיכה.

שיחי התורמוז הגיעו עד לחזי, ופרחיהם הכחולים-הסגולים הקיפו אותי, והלכתי בהם כבתוך מים עמוקים – הריח הרימני מעל האדמה, והייתי כמהלכת על בלימה. עולם החי מתחת לגבעולים היה מלא תנועה ורחש. חפרפרות הניעו גבשושי חמר והיו מפסיקות עם כל צעד שלי – נמלים גדולות וקטנות הלכו בשיירות אל מקלטיהן, אבל יפה מכל היה צרור התולעים הנתונים במעין שקיק של קורים דקים, מכוסים טל, הם היו בעלי פרווה שחורה, זרועה פניני-זהב, וסביב כל פנינה, מברשת קטנה של שיער ארוך וקשה – לא שבעתי להביט ביופיים ובתנועותיהם לאור השמש החורפית. הקיפודים, אף הם היו יוצאים ממאורותיהם, ומכל רחש צעדיי היו מצטנפים. החלקה רחשה – מַצְבִּים, מהם ענקיים וכבדים – עד לתינוקות הקטנטנים, הדומים לצעצועי צלולואיד – עם כולם השתעשעתי, ולמדתי את כל תחבולותיהם – אבל נזהרתי תמיד לא להשאיר אותם הפוכים על גבם – זהו מוות בטוח להם.

[עבר רחוק, שיר] בארות שראיתי / וזלגו דלייהם טיפות בדולח / עלי אבן שחוקה לְכָנָה – / ומעמקים שפגע בהם הדלי / וניתר על שטח חלק וקר. / תאנה אפורה מאובקת / שהגיחה מן הנקיק – / צחיחת-עלים-מקופלים בְּצִמָּא. / ופג צמוק קשה נושר על סלע בחבטה. / סְקִבִּיזוֹת-קש מזמזמות, שורטות / עלי אבן בצידי דרכים / והולם-סנדל בשביל אבוד. / והד-קריאה בהרים רחוקים / בין הערביים. / וענב ירוק עוטה צְעִיף ערפל לבן, / וכד אדום לח מותניים / בחביוני גפן-אדרת. / ובצלי-חצב שיבשו – / לְכָנִים ערומים / מתגוללים ויורדים בערוץ, / וגיד של ירק נמשך – / תועה בגיא; / מעיין-ישועה-ואכזב-כאחד / ושקמה כפופה גחה עליו. / זיתים מטפסים בַּמְּדְרוֹן / אפורים-כחולים נוסכי-שלווה / ורזי-דורות עולפים אותם, / וקימרונים לְכָנִים בראש-הר / טובלים בַּאֲפִרורית וסומק-ענן.

[עבר רחוק] אימא סבלה תמיד מכאבי ראש, ולא יכלה לעבוד קשה – מעודי לא ראיתי את אימא שוטפת רצפה. היא היתה מבשלת מצויינת, בעלת-בית נקייה, אופה ומתקנת, ושומרת את הבגדים – אבל לעבודות הקשות היה אבא תמיד מביא מישהו. אני אהבתי דווקא לשטוף רצפות, בייחוד בקיץ – הייתי נכנסת יחפה לתוך המים, עם מטאטא גדול, משפשפת בסבון ושוטפת בדליים מלאים – לכל חדר היה צינור יציאה למים אלה. גם "ביעור הפשפשים" היתה מלאכתי – אלוהים גדולים יודעים מניין היו באים – הכול היה נקי ומבריק בבית, ובכל זאת היו להם קינים בתוך הקירות, וזאת בכל בית בעיר ובכפר – לבלי יוצא מן הכלל.

גם הפרעושים נתנו בנו סימנים – נקודות קטנות בלי-ספור, על פני העור. הכינים רחשו בשער הראש, ובכל זאת היו לי צמות נפלאות ומטופלות – היינו רוחצים את השיער בנפט, ולאחר מכן במים חמים וסבון שְׁכָמִי מצויין, וזה היה מועיל.

במקום פְּלִיט היינו משתמשים בליזול, ובכדי לבער את הזבובים – היינו תולים שיח פְּבוֹנָג שלם, על שורשיו, מתחת למנורה התלוייה, והזבובים היו באים ללון על שיח זה, ואז היינו מפזרים עליו אבקה צהובה שנקראה "נַנְצֵן פּוֹלְנֵר", זאת אומרת – אבקת-פשפשים. מיד היו נופלים לרצפה, מזמזמים שעה קלה, ומתים.

[הוזה] מתי כבר לא אשמע את כלי הרכב המתקרבים ליד ביתי, הרכב הנושא את המוות – מתי לא אשמע את שריקת הַזְּדִים, הרוחשים כתולעים מסביב?
הנה שוב היתה התקפה –

ובעל המשקפיים השחורות שוב היה נוכח – כפי הנראה הוא נהנה מזה, בכוונה נשאר מאוחר, בכדי לראות כיצד אני בוערת בלהבת גז החרדל –
האישה הזקנה, שישבה על ידי, הרגישה ברע, וכן יתרון, אבל האחרות הרגישו פחות, רק אחת ביקשה ואלריין –

אני אמות בייסורים גדולים, אבל לא אאבד את עצמי לדעת – זוהי חרפה –
היום, בהיותי במרכז – "סידרו" את החדר, שיקלוט את הרעל. כעת הוא מתמלא, כל כמה רגעים – הייסורים הם איומים – עיניי מתכסות ערפל – הלב דופק הקרביים כואבים ואנשים מסביב משוחחים וצוחקים – הם רוצים שאשתגע ושיסגרונני במוסד למטורפים – לא אשתגע, אלוהים ינקום את נקמתי –

ואין אחד בין כל ידידי וקרובי שיציל אותי – מן הייסורים האלה, הייתכן? הרי הם אומרים שהם אוהבים אותי – איזה מין אהבה זאת?

אני מרגישה את הנשורת הנופלת עליי כאש – זהו גז או גלים של חשמל מזיק – זה כל-כך ממשי, אין בזה שום דמיון, פשוט רוצחים אותי, וכולם שותקים, מעמידים פנים של שפויים, ומביטים עליי כעל מטורפת –

אבל אני מרגישה את הרעל החודר אל עצמותיי באופן ממשי, זהו רעל איום! אין זו סוגסטיה או דמיון – והכול הסכימו לי, גם הרופא, אולם מסתייגים, ודאי שאוכרע אבל עד אז זה איום! אינני מאחלת את זה לשום אדם, אף לא לכל יצור חי!

[עבר רחוק] אבי היה גאה מאוד על שלושת סוסיו: "הַנֶּס", "קְלוֹץ" ו"בְּרָאוֹן". שלושתם מצבע חום-אדמדם, אבל כל אחד בן גיל אחר ובעל אופי אחר. הנס היה היפה בהם. זה היה סייח אדום-בהיר, יפה-רגליים, גזעי כמעט. קלוץ היה מבוגר, רחב וחום, והזכיר גבר בשנות העמידה, שהחל להעלות שומן. בראון היה סתם סוס, וחובר לשניים הודות לצבעו התואם את האחרים. כולם היו סוסי-עבודה, מושכים בעול, אבל היו להם חיים טובים אצלנו. היו מכרישים, סורקים ורוחצים אותם מזמן לזמן, נותנים להם לשחות בירקון.

הימים היו ימי קציר שעורים, הקרון היה גדול ונקי, גלגליו משוחים בזפת, ואבא החליט על טיול לַחֲמָרָה, שם היו לנו שדות. השלישייה נרתמה, ואמנם היה זה תענוג לראות את שלושת האדומים עם רתמותיהם הנקיות, זנבותיהם השרוקים, בלוריתם משתובבת ברוח, וכולם מורמי-ראש, מפליגים לתוך ים החול, והקרון מחליק כעל שלג – השוט, רק לשם תפארת, היה משתקשק, ואבא ואימא על ה"פְּדֶרְבֶּנְקִיל", מין ספסל שהתקינו לו קפיצים, והוא ניתן על שני קרשי הקרון, ושומר מפני קפיצות וטלטולי הרגבים בדרך העפר.

ואנחנו, הילדים, מאחור, על סתם קרש שהונח לרוחב הקרון על הקרשים, מיטלטלים, צוחקים ושרים – מהרה עברנו את החולות והגענו לַחֲמָרָה. כאן היה עולם אחר. מרחוק ראינו את הירקון, ועל שפתו אוקליפטוסים ענקיים, ומשני צידי הדרך שדות, שדות שעורים וחיטה גבוהה, מלאה שיבולים גדולות וכבדות.

כאן, בקצהו של שדה אחד, עמדה אלה עתיקה, שבנס ניצלה מעקירות ושריפות ויתר פורענויות הזמן. מתחתה היינו פורשים מחצלת, וסלי האוכל הנפלא הוצאו – זיתים ענקיים, גבינות, לֶפֶן שטעמו גן-עדן – הכול תוצרת המשק, וידי אימא הברוכות, העושות בו.

[הוזה] אני מחבבת את ראשי וחשה את עצמותיו; גולגולת נאה, עצמות חטובות ואצילות. ראשי היקר! שהעניק לי כל-כך הרבה מחשבות, שקשר כנפיים לרוחי – מה יפה ויקר אתה לי –

הנה אני כוללת אותך בשתי כפות-ידיי, ואני גאה עליך – עשית בי משהו, בכברת-הדרך, שנקראת חיים.

אילו שאלו אותי אם אני רוצה להיוולד מחדש, הייתי עונה – כן, אבל בדיוק כזו שהייתי עד כה – אני אוהבת את עצמי, שלמה עם עצמי, עשיתי הכול לפי הנתונים שהיו קבועים וחוקיים בדמי, בנפשי ובגופי. לא חטאתי למתכונת שבה יצרני האל – ואם לא היתה שלמה, אולי, כשל אחרים – היא היתה שלי, והשלמתי את הכוונה שהיתה שמורה בה על-ידי יוצרי – אם לטובה או לרעה.

אני מביטה על גופי היפה: הרגליים הארוכות והישרות, החזה, המותניים, הגב – יפה בראתני אלי – האם לא החזקתי את נשמתי בקירבו לפי חוקיך? השתדלתי לחיות גבוה – אך לא תמיד הצלחתי – הרבה היו אשמים אנשים שסביבי, שמשכוני תמיד מטה. הנה עתה עליי להיפרד מגוף זה שאהבתי. והנשמה אנה תלך? כל צרור היופי הזה? האהבה, הרחמים, האימהות, הדמעות הטהורות, פרישת הכנפיים אשר ידעתי לעיתים – התוכל נשמתי לפרוש כנף בלי גוף? האוכל לראות את יקיריי?

[עבר, שיר] אני תחת האטד / קלה, זידונה, / קוציו צוחקת / לקראתך זקפתי; / אור מכה על המרחב. / כל קיפול בשמלתי / לי ילחש: / לקראת מוות / לבנה ומחוללת / את יוצאה. / אתה מופיע – / ואני קלה צוהלת / מניפה חרב נוצצת / ובעצם צהריים / בשדות לבנים מאור / את דיננו גזרתי / באחת!

[עבר] כשהצטרפתי לדגניה היתה כמובן התנגדות לכך במושבה. אני הייתי בת-איכרים ראשונה. המושבה היתה אדוקה, קטנה ושחורה, והיהודים בה גלותיים. אחי [ברוך] אמר שיבוא וימשוך אותי משם בצמותיי. אבי היה בין הפטיש והסדן. אמרו עליי שיצאתי אל היחפנים. ובאמת, אנשי דגניה היו קצת "היפים" באורח-חייהם. היה לחם ותה והיתה שמחה. אמרתי לאבי: "אבא, אתה באת לארץ כדי לעבוד ולי אינך מניח? אני לא מסתפקת במה שהשגת אתה. אני רוצה ראשית חדשה! – אבא! השאל לי את רובך. אתה הגנת בו על פתח-תקווה. עכשיו תורי להגן על דגניה!"

[עבר, שיר] לאב // ברוכות הידיים / אשר זרעו / בבוקרי-חורף, / לאיוושת זרזירים עטים – / שדמות-חמרה אדומות; / אשר הברוכו הגפן בענווה / ושתלו אַקְלִיפְטִים כדגלי ניחוח / על מי ירקון; / אשר ריסנו הסוס / והצמידו רובה ללחי / לגרש אויב מעל סוכה דלה, / סוכת-שלומים מולכת / עלי חולות ויִמְבוּט; / ובעין ירוקה עזה / יפקח על האפרוחים: / דונמים רכים זרועי פְּרִשְׁנָה / ושוורים מיספר רובצים במי-ביצה... / חורש התלם על אף המידבר / בוקע ראשון באדמת-בתולה: / ברוכות הידיים!

[עבר] נישאתי לבן-דודי איִזָּאק, יצחק גרין, ועשיתי דבר שכלפי חוץ, כלפי העבר שלי, נחשב לבגידה: אמרו שאסתר ראב בגדה בעבודה, בפועלים, בעצמה, נישאה לאיש עשיר וירדה מצריימה...

איזאק מעולם לא שכח לי שכאשר הציע לי בפעם הראשונה נישואים, זרקתי לו בפניו – 'לא!' – ושאני לא אוהבת אותו אלא אהבתי את אחיו [הצעיר אברהם-חיים, שמת בטיפוס בצפת].

(פותחת קופסה של מכתבים ישנים על נייר כחלחל-דק) "תחילה אני מניח את ראשי בתכלית הקלילות על ברכיך, אנו מסיחים על אלף דברים ואחד, ובעוד האווירה הסוערת שאופפת אותנו מדריכה את מנוחת שנינו אנו מחשים כמה רגעים.

"אני זוקף את ראשי, מתיישב לשמאלך, נרעש לגמרי, לשוני משותקת כמעט מרוב התרגשות, ואני מציג לך שאלה אחת קצרה מאוד. שלוש מילים. השאלה הזאת די בה להרעיש אותך עכשיו. – אבל... האופי העקשני של האישה מכריע את הכף, ואת ניצבת על שתי רגלייך ולפני שתסתלקי את עונה בנעימה שעודה מהדהדת אוזניי ואומרת – 'לא!'"

(עוזבת את המכתב) [עבר, שיר] ככה תאהבני / וליבך עליי יום יום תקרע – / יען רעיה לעולם / לך לא אָהי; / יען רק על מרומי-הצער / ננוחה / ולשפל ספות בחדרים / לא נרדה; / יען עוד אורבה אני / תחת אַקְלִיפְטִים חמים – / טרופת-אהבה. מעל יצועך ראש כבד תרים, / ליבך לא יידע על מה יעגוב, / הה, כי בלי דעת כל הלילה / אחריי, בדרכי הקשות, / בכבלים לא ינתקו גרתיך.

(חוזרת למכתב) "אני אוחו בידך ואני חש שהיא רועדת כולה, ומכאן אני מסיק שהן מעידות על הלב, וכי את קולו של הפה, וביתר דיוק של הגרון, צריך לפרש במובן ההפוך. – "את רועדת כולך מפחד כשלון, ואת אוספת את ידיך לאחר שהרשית לי להטביע בהן נשיקה יוקדת, ולאחר שהבטחת לי שתחזרי בקרוב. "כדי למשול בעצבים שלך את נכנסת לחדר השני וניגשת לאיזו מלאכה של מה-בכך. "אני נישאר כמסומר אל הספה ומחכה לך, שהרי הבטחת לי שעוד מעט תחזרי. חלפו עשר דקות ואת אינך חוזרת להופיע! "אלף מחשבות ואחת חולפות במוחי, ונוכח אי-הוודאות אני שם פעמי אלייך. מה-רבה היתה הפתעתי כאשר בכניסתי לחדר מצאתי והנה חיוך שלי על שפתייך ואת מגהצת איזו שמלה סמרטוטית. "מבט אחד מעינייך די בו להרגיעני, ו... לאחר החלפת כמה מילים של מה-בכך נפרדנו זה מזו.

"אותן שעות של אחר-הצהריים היו בשבילי ייסורים לא-יתוארו, כמו נצח עבר עליי בערב עד ששבתי לראותך בציפייה החלטית לתשובתך. "אף-על-פי שידעתי מה תהיה תשובתך לאחר שראיתי בעינייך הרבה קודם שאציג לפנייך את שאלתי, רציתי לשוב ולהיות איתך ביחידות... כדי לתבוע ממך את התשובה. – "ההמשך, שהתרחש בין שתיים בצהריים לתשע בערב, בסירה על הנילוס, ידוע לך. – "ברגע זה אינני מסוגל לראות בעיניי את המשך הסרט כי אני נרעש כולי. – הבית רועד עליי וכתיבתי מתנהלת בכבודות, ואפילו קשה עליי. – אם כן, סלחי לי, אהובתי! אני אפסיק כאן לפי-שעה בתקווה שנהיה שנינו מאושרים ובתקווה שבקרוב נתאחד לצמיתות. עוד פעם, יקירתי! האם את אוהבת אותי באמת? אני, אהובתי, רק הודות לך ולמענך אני חי – "

[עבר, שיר] אתה האיש – / גאוותי עליך, / אשר ידעת הַדְבָר / כל התנינים פּערו לועם / לבולעני; / אתה האיש / אשר צוקי-סלעיי זרעת חיוך, / ובדידות כלב תועה בחשכה / איתי בגבורה חילקת.

[עבר] רציתי ילדים. הקדשתי לזה עשר שנים והיו לי הפלות. אמרו לי שהמלאריה מעקרת. היתה לי עשרים שנה מלאריה. שכבתי פעם שמונה חודשים ואחר-כך נולד ילד מת ואני שמעתי את האחיות אומרות: "ילד בשל, מוכן. בן זכר". ואני רואה את הבן הזה שהוא בן חמישים וחמש!

[עבר] איזאק נפטר והוא רק בן ארבעים ואחת. הבית בתל-אביב כבר ניבנה, ואנו צריכים היינו לחיות בו – אבל – לא הספקנו. הוא נקטף בעוד ריח הצבע החדש עומד בבית – עשר שנים היה מיספר חיי הידידות והשלווה האלה, ופתאום הלך ואני כאילו לא נתאלמנתי – אלא נתייתמתי – אובדת-עצות, חלמנית, בלי כל ניסיון מעשי בחיים עמדת יחידה – הדאגה המיידית נפתרה בקבלת פנסיה מן העסקים – אבל הרגשתי בדידות גדולה, כאילו נעקרתי מקרקע פורה למידבר חול ריק – והמצב היכה בי קשות. לא כתבתי, לא פירסמתי שלוש שנים, הייתי קפואה.

[הווה] חיי בזמן האחרון מזכירים לי תמונה אחת מספרי סופר רוסי, אבל איני זוכרת מי: אנשים נוסעים בעגלת חורף בטייגה, בערבה הרוסית, ולהקת זאבים רעבים רודפים אחריהם – העגלון מכה בסוסים, והם רצים בשארית כוחותיהם. האנשים זורקים איזה חפץ לזאבים, והם מתעכבים ומסתכלים בו בסקרנות זמן-מה – בינתיים עגלת החורף מרוויחה מרחק מהם – אבל מיד הזאבים עוזבים את החפץ, ורצים שוב אחרי העגלה. הדבר הולך ונישנה מדי פעם – והסוף?

העניין מחריף. הלילה תרתי את הרחוב, ושמעתי את מכונות הריסוס בחצרות –
בבוקר היעפתי בזעף את התריס, ומיד כמובן היו פעולות עונשין –
כל העיר פולטת רעל, כולם מזלפים – בהתלהבות – ממש –
מעודי לא תיארתי לי אכזריות כזאת אצל אנשים – הרי הם רובם סבלו עינויים במחנות, ואולי
זו התנקמות, איזה הזדמנות להוציא על מישהו את הרעל שהצטבר אצלם –
וילידי הארץ? סתם מטומטמים, נידמה לי –

[הווי] חמסין, לילה יבש וחם, הכוכבים נוצצים ויבשים, קלויים כמעט, כמה שונים הם זה
מזה, כמעט כמו האנשים – אחד צהוב, אחד ירוק, אחד יבהב, אחד בורק – מישהו אמר לי
פעם: "יש לך עיניים כמו שני כוכבים ירוקים!"
למה איני יודעת לעקוף?
כולם יודעים לעקוף, אבל אני תמיד מתנגשת – כל חוכמתם מרוכזה בעיקוף מכשולים, וחוש
זה חסר לי. האם זוהי "תבונת החיים"?
הפלא הכי גדול הם הכוכבים, עולמות תלויים מעל לראשינו, ואילו אנו מחפשים בצלים.
האשוחט ביניהם לאחר מותי?
הלוואי –
אני חשה את הבהלה והאי-רצון על פני האנשים, בשומעם על מחלתי –
כל אחד חרד לעורו הוא – אין רוצים לחשוב כי גם לו יכול לקרות זאת.
להחזיק מעמד – עד הסוף, זאת אני רוצה. לא להתאונן, לא ליפול למעמסה – כיצד לסדר
זאת בתנאים החומריים שלי? מאוד לא ברור.

[עבר רחוק] מראה המושבה היה עצוב קצת. הבתים היו רחוקים זה מזה וסגורים, והתריסים
על-פני-רוב מוגפים; האנשים היו חדשים בארץ, הסתתרו מן השמש ומן החמסינים. והתנועה
היתה גם כן שונה מאשר היום. ראשית כל, רכבו על חמורים, ולא היתה כל תנועה של רכב;
והאנשים הלכו בצורה אחרת, תנועות אחרות עשו, תנועות של עבודה.
היה עושה גדרות אחד, זקן, שממנו התרשמתי מאוד, שקראו לו שמול יוסל. שמואל יוסל.
השמות היו כולם ביידיש. דיברו יידיש, כמובן. והוא היה זקוף ובלט מבין כולם. ויחד עם זה
היה מאוד יהודי, זקן גדול עם פיאות. והיה הולך וסוחב עמודים של גדר.
אנשים אלה היו מיוחדים במינם, ואני חושבת שזה לא מקרה שהם היו מיוחדים. אני רואה
אותם כמו תמונה של חלום, לגמרי בהתחלה, איך אנשים מתנועעים, ואיך הם מדברים, וכיצד
כל זה אין לו שום רקע מאחוריו. בהיותי כל-כך קטנה, כבר הרגשתי שזה דבר שבא רק פעם
אחת, בצילצול. הדיבור, לא רק מפני שהוא עברי, צילצל בחלל ריק; מסביב היה חלל ריק. אני
הרגשתי את החלל הריק מסביב, שום יישוב אחר לא הורגש, לא שמעו שום דבר.
מאוחר יותר, זה היה כבר מאוחר מאוד, שמעו קצת מוטורים של הבארות בפרדסים. אבל אז,
בהתחלה, הריקנות היתה. אני שמעתי את המיית הריקנות של הארץ. זה לא נידמה לי, ככה זה
היה. ובלילה, אין כל ספק שהיה גם פחד מעורב בכל זה, פחד, בלילות היה פחד. אני זוכרת
כיצד סגרת את התריס, סגרת את החלון, סגרת מפני שהיינו מוקפים שודדים; היו נכנסים
לרפתות, מוציאים את הסוסים. זוהי הריקנות שהרגשתי סביבי.
סביבת פתח-תקווה היתה יפה. אינני יודעת, אולי מפני שהבתים היו ריקים. וגם, אצל ילד
הדפים עוד לא כתובים, וכל מה שנחתם בהם הוא חזק מאוד וגם יפה. היה יפה. שורת ההרים
ממזרח, הרי יהודה, היו בשלל צבעים. בכל שעה משעות היום נראו אחרת, כל שעה היתה
אחרת. מביתנו לא ראו את זה כל-כך טוב, כמו מן הגורן. הגורן היתה על גבעה. והאדמות, צבע
האדמות השונה – צבע אדמה שחור, אדמת החמרה האדומה, החולות, כל אלה היו גוונים
חזקים לאין-ערוך. והיה גם הרבה ירק, היו כבר גדרות של שיטה ריחנית, מלאה פרחים קטנים
צהובים.

[הווי] בלילה העבר התרוממתי לגובה של מאתיים מטר בערך מעל קברי, נשמתי נעשתה
קלה יותר ויותר, איזה דלק עילאי ממלא אותה והיא מרחפת כנוצה בין שמיים וארץ. בדיוק כמו
בחלומות ההם בימי נעוריי: אני לוחצת ברגליי על איזה חומר ספוגי והוא מקפיץ אותי ואז אני

מתאמצת בכל יישותי להתרומם, להינתק מן האדמה – ואני מצליחה, הנה אני מעל גג ביתנו, הנה אני מעל האוקליפטוסים הגבוהים, אני עפה, מניעה את ידי ורגליי ככנפיים, וזה דורש מאמץ אבל אני עייפה ומתחתיי איזה קהל משונה מתאסף, צועק, מניע ידיים – אבל אני מחוץ להישג ידיהם – ואני מאושרת מאוד.

מה זה לפי פרויד? איני יודעת בדיוק, אבל זה אחד מחלומות הילדות שלי, חלום נפלא מלא מיסתורין.

וכעת אני כבר מתי, בת שבעים וחמש הייתי במותי –
וכעת נשארה לי רק נשמתי, על גופי לא כדאי לדבר. אבל בנשמתי נטבעו סגולות גופי, נדמה לי שגם היא גמישה, בנוייה במתכון ידוע, ספוגה תורשה ויחד עם זה ייחודיות – מה טוב להיות נטול-גוף –

אני מרגישה כעת את בניין נשמתי לא פחות משהרגשתי את בניין גופי ופעולותיו הפיזיות, יש לה גם כן תפקידים שונים – ואני המנחה אותם.

קודם כל אני שואפת בעזרתה את האוויר הצח, רווי-ריחות שאינם פריחת-הדרים – ריחות מסוג אחר, שיש בהם אור וחום ומגנטיות, אני מבחינה בזרי נשמות בחלל – ובהילות נשמות יחידות השטות במרחב; פעם הבחנתי באור הדומה לאור של נשמתי, ומשהו ממנה החל לאותת בהרגשת אושר לא ישוער – ראיתי הבהוב במרחקים – אך מיד כבה, ואולם השאיר משקע בנשמתי כאבק זרחני נפלא – והדים מהדים שונים התעוררו בי וגרמו לי אושר לא ישוער –

מה טפלים היו החיים לעומת קיומי כעת – – כבדה ומסובכת מערכת חיי-אדם-ואדמה – ומיוסדת על חוקים של טורף לטורף –

כאן אין טורפים, כאן הכול זך, מלא אורות מאורות שונים, תחושות של נצחים רחוקים של עבר, קרובים של הווה, ונצחים העתידים לבוא –

אני מחפשת את קרוביי, אבל גם כאן, כמו על האדמה, הדרכים משובשות – אין גשר בין נשמה לנשמה, רק לעיתים רחוקות, בחסד-עליון, אפשר להיפגש לדקה, לרגע, וחסל – הנצחי מכסה על הכול – הוא בולע בתהומותיו – אלה הם חיי היום-יום של הנשמות.

[עבר-הווה, שיר] שיר לאישי [איזאק] // אתה שומר ראשי / הניצב למראשותיי / האסיר, האסיר – / בְּחֹשֶׁתִּי-הַנְּצַח – / אשר שמרת עליי / כעל אלמוג – תת-מימי / ובנית חומה – / סביבי / ובתוך החומה – / בית / אתה אישי / נתת לכל פקע – / שבי – / להבשיל / ולגדול בפראותו / ובאון-ראשיתו / ורק ילדי בשרך / לא גידלתי / ותמורה לא היתה לך ממני / רק נפשי הצטללה / בצל ענפיך העבותים / המְגִינים – / חומה היית לי / ותמורתך סֶבֶךְ-הַפֶּלֶא / המזמר בחלל – / – עד בואי אליך.

[הווה] מה הייתי רוצה לראות דרך סדק שבקברי – וגם לשמוע:
לראות: חבלבלים ורודים ולבנים נעים על חוטי גבעולים ברוח קלה, ולהריח ריח השנף הנוטף מהם –

לשמוע: דרדור שרקרק בודד שניתק מחבורתו וטובל אבוד וספוג געגועים בשמי-הבוקר הטלולים –

להריח: ריח ברושים מיוחם בצהרי-קיץ – חריף ומלטף כאחד – – ולספוג הדר קומתם הגאה המהורהרת, המתערב בריחם –

[עבר-הווה, שיר] מי ישא / את נופי השפלה – מן הים בואכה – / למישור: / והרי-יהודה – / נשקפים – / ברקע; / שטחי-תבואות-קיץ / בבקעת פתח-תקווה; / שומשום תירס / דורה מאושת – למְשִׁבֵי ים התיכון. / והירקון – נְהַר שִׁיט, / כְּכֶסֶף מוֹתֵךְ; / ותואים שחורים / רובצים בגדותיו בליאות; / הכול זל, / לתוך הנצח; / כתמי-הנוף / אותו מצאנו / כאן – / אחרי אלפי-שנה – / ינוחו איתי לעד – / תחת הבטון.

[הווה] הלילה קמו שיריי ועמדו סביבי כמישמר כבד –

האורנים בגינה באבן-יהודה אמרו: אנחנו עדיין עומדים, אי פניך בשמשה? גם התורים עוד הוגים חרש בחום הצהריים, ובכפר-יחזקאל סוגר הגלבוש את חלל החלון בחדר הראשי. בבוקר הזה צעיר ומחייך, בערב הוא שורץ פלישתים וחרבות. שטחי התמרה משתרעים כתצמיד ומחפשים את עיניי –

על קברי תכתבו:

ימתקו לי רגבי עפרך, מולדת
כאשר מתקן לי – ענני-שמיך

סוף